

Thay lời giới thiệu

Chuyện cũ⁽¹⁾...

... Băm sáu phố phường, Cái tàu điện, Phố Mới, Phố Hàng Đào, Phố Hàng Ngang, Phố Nghề, Hội Tây, Bà Ba (Bé) Tý, Tiếng rao đêm, Cơm đầu ghé, Chiếc áo dài, Ông hai Tây, Cây Hồ Gươm v.v... Chỉ nêu vài tên bài như thế cũng thấy sự hiện diện đa dạng của cái nội thành đa đoan lắm chuyện. Phố Hàng Đào với những “mợ Hai” khinh khỉnh, vàng ngọc đầy cổ đầy tay, phố Hàng Ngang với những chú Tây đen thờ lợn, chủ hiệu vãi, sinh hoạt bí hiểm song cũng đa tình. Phố Mới có nhà cầm đồ Vạn Bảo “lột da” dân nghèo, có cả chợ đưa người, một thứ chợ môi giới thuê mướn - cả mua bán - những vú em, thằng nhỏ, con sen... những thân phận nghèo hèn đem thân làm nô bộc cho thiên hạ.

(1) Đầu đề do Nhà xuất bản đặt. (Chú thích trong sách của biên tập, các chú thích khác sẽ ghi rõ).

Rồi cái tàu điện leng keng, những ngày Hội Tây bên bờ Hồ Gươm, những tà áo dài từ thuở thay vai và nhuộm nâu Đông Lãm đến áo Lơ Muya⁽¹⁾ sặc sỡ một thời trang một thời...

Cái hay ở Tô Hoài là những cái lãng nhãng sự đời ấy (chữ của Tản Đà) đã có ít nhiều người ghi lại. Chuyện ông hai Tây làm xiếc, Bà Bé Tý lên đồng... sách báo đã từng đề cập. Nhưng lần này Tô Hoài lại nhìn ra những nét hoạt kê mới, hay cũng đã nhiều người viết về quà Hà Nội nhưng các bài Chả cá, Bánh cuốn, Phở của Tô Hoài có những thông tin hay, mới mẻ, ngay như Nguyễn Tuân cũng chưa phát hiện hết. Cũng như các loại tiếng rao hàng ban đêm thì Thạch Lam đã ghi chép vậy mà ở Tiếng rao đêm của Tô Hoài vẫn có nhiều ý tứ mới.

Như vậy đó, với vài nét ký họa, Tô Hoài đã vẽ được cái thần thái của một thành phố nghìn tuổi đang đô thị hoá gập gáp trở thành nửa Tây nửa ta, nửa cũ nửa mới, nửa sang nửa quê...

Có một Hà Nội nhớ nhãng như thế thì cũng có một Hà Nội lắm than.

Cảnh lắm than ấy càng rõ nét hơn ở các làng quê ven nội. Thợ cửi, thợ giấy làm quần quật ngày đêm mà vẫn đói khổ, rồi nạn Tây đoan sục bắt rượu lậu và những người dân lành đói khổ phải nhận đi “tù rượu thay” để vợ con ở nhà có người chu cấp. Sự bản cùng ấy

(1) Phiên âm từ tiếng Pháp *Le Mur* (bức tường) - loại áo dài do họa sĩ Cát Tường thiết kế.

hần sâu nhất trong chuyện Chết đói. Nạn đói năm 1945 đã làm vợ đi của làng Nghĩa Đô bao người. Ngay cả tác giả và bạn văn Nam Cao nếu không có một người quen ý tứ trả công dạy học lũ con ông ta bằng gạo thì “không biết chúng tôi có mắt xanh lè giống thằng Vinh hay dì Tư không, hay còn thế nào nữa...”

Trong sách còn một mảng kể về phong tục. Nhiều cái nay không còn. Như các đám múa sư tử thi đêm rằm Trung thu ở những phố Hàng Ngang, Hàng Đường và đánh nhau chí tử, quang cảnh những ngày áp Tết đường như cả nước kéo về Hà Nội... Ở ven đô thì hội hè đình đám, khao vọng, đám ma... Các bài Làm ma khô, Thẻ thuê thân, Khổng Văn Cu vừa bi vừa hài. Có một bài tuyệt hay, đó là bài mô tả đám rước Thánh Tạng. Đích thị là một lễ hội phồn thực có từ đời nảo đời nào mà tới tận thời Pháp thuộc vẫn còn tồn tại, lại ở ngay sát nách kinh kì. Bấy nhiêu hình ảnh không bao giờ xuất hiện nữa nhưng tôi cứ nghĩ rằng ngày nay, ít ra thì những nhà làm phim lịch sử, viết truyện lịch sử, dựng kịch lịch sử rất cần đến. CHUYỆN CŨ HÀ NỘI chính là một tập ký sự về lịch sử...

CHUYỆN CŨ HÀ NỘI còn có thể coi là một tập điều tra xã hội học về Hà Nội thời nửa đầu thế kỉ XX bằng văn chương. Bất luận bạn đọc ở giới nào cũng có thể tìm được những điều mình cần biết mà chưa biết...

Nguyễn Vinh Phúc

ĂN CƠM MỚI
NÓI CHUYỆN CŨ

(Tục ngữ)

1. PHỐ MỚI

Đứng đầu phố Hàng Mã, chỗ ngã tư Hàng Đường trông sang phố Mới - phố Hàng Chiếu bây giờ, hai hàng cây nhội, vòm lá đen sẫm, thân rêu mốc thối, dây mộc leo quấn sồn lên. Mặt đường lúc nào cũng thấm mưa bụi nhớp nháp. Hoa nhội li ti rụng đỏ xỉn lẫn với bùn vết chân người đi chen nhau. Phần nhiều là người váy nâu áo đụp ở đầu Ô Quan Chưởng vào.

Mấy năm tôi đã thôi ở Hàng Mã về Nghĩa Đô rồi, nhưng lúc nào đi qua phố Mới, vẫn thấy tương tự thế. Năm ấy, áp Tết, tôi đi với dì Năm ra nhà Vạn Bảo phố Mới.

Nhà Vạn Bảo ngay giữa phố. Đi ra bờ sông, nhà Vạn Bảo ở tay phải. Lúc nào cũng có chú Khách⁽¹⁾ gầy móp xương hóc, còi trần ngồi cái ghế đầu canh cửa. Nhà cầm đồ Vạn Bảo, chủ là người Tàu.

Người cầm đồ cho vay lãi, làng tôi vô khối. Chỉ vài đồng bạc cũng thành cái vốn còm để có thể

(1) Còn viết là chú khách, có gốc từ Khách trú - chỉ người Hoa.

cầm bán quanh quẩn. Chiếc thắt lưng, bộ xà tích, chục cái bát mẫu, cái mâm, cả bát ăn cũng đem cầm được. Lúc túng, coi như giựt nóng.

Nhà tôi thường túng bán như nhiều nhà trong xóm. Nhưng chẳng gì cũng có khung cửi đương làm, lại nữa các dì tôi đều chưa chồng, cho nên phải giữ mẽ đôi chút. Khi có cái cầm bán, chẳng dám đánh tiếng hỏi han xung quanh. Mà phải đem đi cầm tận ngoài Kẻ Chợ. Mà nào của nả báu ngọc cho cam. Cái áo the, cái quần lĩnh, cái mâm thau... Nhưng cốt là còn lành lặn, “các chú khách” nhà Vạn Bảo mới cho cầm.

Dì Năm tôi đi chuộc cái áo cánh bông. Ngày thường dù rét mướt đến đâu, có thể cứ xông áo cũ vá đụp lên, thế nào xong thôi. Nhưng tết nhất đến nơi rồi, không thể như vậy được. Cái áo bông của dì tôi, xa tanh đen lốt lụa màu cánh chả, áo mồi đấy.

Mưa bụi. Có lẽ mưa bụi đã nhiều ngày. Những cây nhội che mái nhà, người qua lại trên mặt đường âm u, xám ngắt, nhẽo nhọt ra. Mấy cửa hàng bán củ nâu hai bên cửa ô, từng đống nâu chất cao xám xịt như đồng đất. Các nhà bán thùng, bán chiếu, mưa hắt thâm sì.

Thành tên phố Mới, phố Hàng Nâu, rõ ràng chẳng phải chỉ vì ở đấy liên quan đến việc bán chiếu, bán củ nâu gần bến Nứa, của rừng bên kia sông lúc nào cũng đem sang đổ lên đấy. Mấy ai nhớ được phố Mới, ấy là từ thời lão Tây buôn

Đồ Phổ Nghĩa⁽¹⁾ đem quân Tàu Cờ Vàng tận Vân Nam về, lên chiếm đất lập “Phố Mới.” Tông tích cái phố Mới là như thế. Về sau này, Tây lấy tên Đồ Phổ Nghĩa đặt cho phố Mới, phố Đồ Phổ Nghĩa! Người ta vẫn gọi là phố Mới và bây giờ ai cũng chỉ biết phố Mới là cái chợ mua bán người, là nơi có hiệu cầm đồ của người Tàu mở to nhất Kê Chợ. Và quanh chân cửa Ô Quan Chưởng là phố Hàng Nâu.

Trông vào phố Mới lúc nào cũng thấy ủ ê, hốt hoảng, những nét mặt người ngoài đường, người đứng tụ tập, ướt át, bẩn thỉu. Cả đến trong cái ngách cửa hậu vào chợ Đồng Xuân cũng lộ ra được một nút người sần thâm như thế.

Ngày trước, Vũ Trọng Phụng đã viết “Com thầy com cô”, thiên phóng sự thăm thía về cái chợ buôn bán người ở phố Mới này. Các nơi, các tỉnh quanh đây đói việc, chẳng ai bảo ai đều kéo nhau về phố Mới. Đêm hôm rúc ráy ngủ nghê ở đâu, ban ngày bò ra đứng bày hàng từng lũ trên đường, trên hè. Các mục Tú Bà làm mỗi người te tái đi lại, thoáng trông đã đoán biết. Nếu nhằm, chỉ nhằm với mấy con mẹ ngồi đôi tiền đàng cửa chợ có chiếc thúng nhồi để trước mặt. Các mục ấy thường mặc áo nâu vải rỗng đóng khuy, mỏ khăn vấn lộn ngược. Mục thì gầy đét cá mắm, mục thì béo tròn như cái cối xay. Nước da thì xám xỉn, con mắt đảo điên, đứng đây mà nhón nhác nhìn ra tận đàng kia.

(1) Đồ Phổ Nghĩa - tên gọi âm Hán Việt của thương gia kiêm nhà thám hiểm người Pháp Jean Dupuis (1828 - 1912).

Ngón tay vuốt mép ăn trầu cắn chỉ, cứ liến thoắng:

- Tôi kiếm cho cậu cái món được mã nhé. Thối com, giặt giũ, sai bảo, gì cũng nhanh tay, nhanh miệng. Lại kháu nữa! Không ốm ở đâu. Nói thật.

- Cụ thì cứ kén người chân tay chắc chắn, không tốn com mà nuôi những của nỡm, lóng ngóng động đầu võ đấy. Cụ cho giá xem nào?

- Ờ, sữa tốt, nhiều lắm, cứ vọt từa ra thế kia. Người đồng chiêm mà. Nghèo thì phải bỏ con ở nhà nuôi lũ lần ra tỉnh đi ở cứ kiếm miếng thôi. Chứ người khoẻ như trâu lẫn ấy. Mợ định cho bao nhiêu?

Đủ loại kẻ ăn người ở trong nhà. Con sen, con nhài, con nụ, vú em, u già, cậu nhỏ, anh xe, thằng quýt. Cứ nhong nhóng đứng đám đấy. Các mục Tú Bà nháo nhác, táo tợn chạy đèn cù tán tỉnh chào hàng, nói thách, ngã giá, đòi tiền lót tay. Khách mua người đã đưa người đi rồi đến lúc ngắm lại thấy có điều không ưng, quay lại, tìm mục, vẫn con mục ấy, thế mà mục phủi áo cãi phứa không biết, không biết. Thế là một trận xia xói nhau lại um lên.

Người các làng cả năm cả tháng chẳng ra Kê Chợ đều phải khiếp cái phố Mới. Sợ dây vào quân nặc nô. Lo thân một ngày kia mình chẳng may sa vào đấy. Lại còn bọn thầy tướng, bọn bói bài Tây, bọn chơi cua cá bạc bịp nhan nhản khắp phố, lan sang cả Hàng Đào, Hàng Ngang.

Một mục béo núc tự dưng đi theo dì tôi. Mắt cú vọ nhìn người soi mói như lạ lùng lắm. Rồi bỗng bước lên trước mặt. Một tay mục vuốt lên tay áo dì tôi: